

TER INLEIDING

Enige jaren geleden wijdde ons blad haar jaarlijkse bijzondere nummer aan het onderwerp „Informatie en Communicatie”. In dat nummer lag het accent op vraagstukken van informatie en communicatie binnen en voor het bedrijf en op de daarmee verband houdende organisatorische problematiek.

Thans verschijnt weer een bijzonder nummer waarin het thema „informatie” voorkomt. Het gaat hierbij nu echter niet om informatie *voor* het bedrijf en zijn besturing, maar om de behoefte aan informatie *over* het bedrijf.

Deze informatiebehoefte beperkt zich niet tot de direkte participanten in het bedrijfsgebeuren, maar treedt ook op in de relatie tussen het bedrijf en zijn omgeving.

De huidige maatschappelijke ontwikkelingstendenzen geven onder meer een steeds verdergaande vraag naar openheid over het bedrijfsgebeuren te zien. De redactie achtte het dan ook nuttig een aantal auteurs de vraag voor te leggen welke de behoeften aan informatie zijn bij verschillende categorieën van participanten en relaties van het bedrijf.

Gezien de veelheid en de complexiteit van de relaties tussen het bedrijf enerzijds en de direkte participanten en omgeving anderzijds, moest daarbij uiteraard naar beperking worden gestreefd.

De eerste beperking is hierin gelegen dat de vraag omtrent de behoefte aan informatie alleen geprojecteerd is op informatie over *ondernemingen*, d.w.z. de op winst gerichte bedrijfshuishoudingen.

De tweede beperking richt zich op de categorieën van relaties, die informatie over de onderneming behoeven.

Dat daarbij in de eerste plaats aan *vermogensverschaffers* en *werknemers* is gedacht, zal niemand verbazen. Ook zal het wel geen verbazing wekken dat uit de hierop betrekking hebbende artikelen van de heren Nuboer, Vogelenzang en Nabbe blijkt dat er aan de informatiever schaffing voor deze categorieën nog wel wat te verbeteren valt. (Dat geldt trouwens niet alleen voor deze categorieën).

De *consument* komt in het artikel van mej. Fransen aan het woord. Het accent ligt daarbij minder op de informatie over de onderneming en haar doen en laten en meer op de informatie over de produkten van de onderneming, hetgeen begrijpelijk is omdat juist deze informatie voor de consument in eerste instantie het meest relevant is.

Andere ondernemingen zijn ook geïnteresseerd in gegevens over een bepaalde onderneming. In dit nummer is daarbij een onderscheid gemaakt tussen ondernemingen uit de eigen branche en ondernemingen buiten de eigen branche.

Binnen een bepaalde branche heeft de informatiebehoefte niet alleen betrekking op gegevens die men uit concurrentie-overwegingen graag van de ander zou willen weten (en die daarom veelal angstvallig achtergehouden worden) maar ook op gegevens die van gezamenlijk belang zijn voor de bevordering van de goede gang van zaken in de branche als geheel en daar-

mede in de individuele ondernemingen. Over deze vraagstukken heeft de heer Van Nieuwenhuyzen een artikel geschreven, waarin ook het belang van bedrijfsvergelijkingen wordt onderstreept.

Met het oog op de veelzijdige samenwerkings- en concentratievorm, die ook meer en meer plaatsvinden in het kader van het streven naar diversificatie is de interesse in gegevens over andere bedrijven niet alleen beperkt tot branchegenoten, maar kan zij daar ver buiten gaan.

De heer Van Hoorn heeft deze informatiebehoefte geplaatst tegen de achtergrond van de strategiebepaling.

De *overheid* kan in een serie als deze uiteraard niet onbesproken blijven. Nu treedt de overheid tegenover de onderneming in verschillende rollen op. De fiscus vraagt veel, niet alleen geld maar ook informatie. Voor het verkrijgen van allerlei vergunningen moet vaak zeer veel en zeer specifieke informatie worden verschaft, enz. Ook hier moest dus een beperking worden aangebracht. Het artikel van de heer Molkenboer richt zich daarom in het bijzonder op de informatie die de overheid behoeft in het kader van haar industriebeleid.

Daarnaast leek het de redactie nuttig ook het Centraal Bureau voor de Statistiek, via de pen van de heer Derksen, aan het woord te laten, dat veel informatie over individuele ondernemingen verzamelt en verwerkt tot belangrijke algemene gegevens ten behoeve van overheid en bedrijfsleven beide.

Tot zover de specifieke categorieën.

Een algemeen inleidend artikel van de hand van de heer Albeda geeft een globaal beeld van de verhouding tussen de onderneming en haar omgeving, waaruit ook een nadere beklemtoning van het belang van informatie-uitwisseling moge blijken. Informatie-uitwisseling moet echter functioneel zijn, een bepaald doel en niet een dogma dienen. Onder meer daarop wijst de heer Van Braam in zijn artikel over ondernemingsbestuur en -privacy. Het is goed te bedenken dat bij alle gerechtvaardigde wensen naar grotere openheid er ook gerechtvaardigde wensen met betrekking tot privacy, ook voor ondernemingen, kunnen en mogen zijn.

Een bespreking van de problematiek van informatie-uitwisseling tussen de onderneming en zijn omgeving, aan de orde gesteld in een maandblad dat ook de term „accountancy” in zijn titel voert, leidt welhaast vanzelf tot de vraag welke de rol van de accountant is bij dit informatieproces dat in omvang en betekenis in de toekomst zeker nog zal toenemen. Deze rol wordt in het laatste artikel door de heer Gelderloos besproken.

De redactie is er zich van bewust met deze artikelenreeks in dit nummer meer vragen (naar informatie) te hebben opgeroepen dan opgelost. Zij is echter van mening dat een probleemstelling als in deze artikelen ontwikkeld een belangrijke bijdrage kan vormen in de discussie over de aard en de mate van openheid van de onderneming als element in het veelomvattende maatschappelijk systeem.

De redactie

DE OMGEVING VAN DE ONDERNEMING

door Prof. Dr. W. Albeda

De onderneming is een gespecialiseerd orgaan van de samenleving. Hoewel men natuurlijk zeggen kan dat het bedrijf, de produktie-organisatie, er in alle tijden is geweest, geldt dit niet voor de onderneming. De onderneming is immers een gespecialiseerd, een voor de produktie afgezonderde organisatie. Het is niet een door politiek, Kerk of andere instellingen als nevenactiviteit gedreven produktie-eenheid. Neen, de economische doelstelling: het produceren van goederen en diensten waaraan maatschappelijke behoefte bestaat, overheerst de onderneming.

Men zou kunnen zeggen, dat de gehele problematiek van de onderneming en haar omgeving achter deze vaststelling ligt, dat ze er mee is gegeven. Dat de onderneming grote mogelijkheden heeft, kan buiten de discussie worden gesteld. De specialisatie op economische activiteiten heeft een stuk energie losgemaakt, die ongekend is. Overal waar deze energie loskomt, waar een samenleving deze specialisatie éénmaal heeft begrepen, en loslaat op de bevolking, gebeuren er nieuwe dingen. Een moderniseringsproces zet in, dat meer dan economisch is, het is immers een cultureel gebeuren. In ontwikkelingslanden is dit duidelijker te zien dan bij ons in de rijke landen. Maar het geldt natuurlijk ook hier: de dynamiek, die de onderneming in de samenleving brengt, laat zich niet beperken tot een economische: de onderneming brengt bovenal een permanente culturele revolutie, d.w.z. een revolutie, die het gehele menselijk leven omvormt en verandert.

Dit geldt voor de particuliere onderneming, zoals wij die kennen. Het geldt natuurlijk evenzeer voor de produktie-eenheden van een staatseconomie van het Sovjet type. Maar in dat geval ligt het initiatief in de politieke organisatie, die uitmaakt wat, hoe en waar er geproduceerd wordt. Tegenover de consumentensouvereiniteit van de Westerse produktiewijze staat de paternalistische bepaling van het consumptiepatroon door de centrale planners in de Sovjet-economie. Waarbij dan natuurlijk moet worden opgemerkt, dat de laatsten niet geheel los van de wensen der consumenten kunnen werken, terwijl in de Westerse samenleving de consument gemanipuleerd kan worden door de ondernemers.

Een vijandige omgeving?

Het is natuurlijk een illusie in een tijdschriftartikel een zinnige beschrijving te geven van de omgeving van de onderneming. Gemakkelijk vervalt men daarbij in gemeenplaatsen en het is moeilijk te ontkomen aan een gestyleerd beeld, dat de werkelijkheid geen recht doet.

In dit betoog wil ik met name wijzen op de groeiende kritiek op, om niet te zeggen vijandigheid jegens de onderneming. Voor de V.S. merkte Perron¹⁾ op, dat de kritiek der extreme radicalen van 10 jaar geleden in een redelijker,

¹⁾ Charles Perron, *The radical attack on business*, New York 1972.

meer realistische vorm aangenomen wordt door de publieke opinie van vandaag. Iets van die aard is ook in Nederland wel te bespeuren. In groeiende mate zijn wij bezig, overeenkomstig het advies van Galbraith, to „bite the hand that fed us”. En wellicht is dat tot op zekere hoogte goed. Het gaat niet aan om uit dankbaarheid voor wat de ondernemingsgewijze produktie ons bracht, de feilen van die produktiewijze te verzwijgen. Dit soort dankbaarheid heeft geen zin. Het zou zelfs schadelijk zijn.

De samenleving kan met recht aan de onderneming nieuwe eisen stellen, mits diezelfde samenleving bereid is de konsekwenties van zulke nieuwe eisen te dragen. Wij verlangen van de onderneming een schone (althans zo schoon mogelijke) produktie, die efficiënt blijft. Tevens verwachten wij een meer democratisch management, waarvoor een wettelijk kader geschapen is, dat alweer op de helling gaat, en dat zonder de consument tekort te doen vergaande inspraak geeft aan het personeel. Voorshands zal de vakbeweging daarbij willen voorkomen, dat dit personeel als gevolg een zo grote solidariteit met de onderneming gaat opbrengen, dat het niet meer zou luisteren naar het stakingsparool, wanneer zij dat om redenen, binnen of buiten de onderneming gelegen, noodzakelijk acht. De omgeving is, samenvattend, geneigd steeds meer eisen te stellen aan de onderneming. De tijd waarin voor de onderneming het parool gold: „Maak winst overeenkomstig de spelregels en daarmee is de kous af” ligt ver achter ons.

Misschien kan men het ook anders uitdrukken. Er is een tijd geweest, waarin men met P. F. Drucker²⁾ kon stellen, dat de grote industriële onderneming de „representatieve institutie” was van onze maatschappij. D.w.z. dat wat de onderneming zijn personeel bood aan inkomen, werkomgeving, zekerheid etc. maatgevend was voor wat er elders zou behoren te geschieden. Geldt dit vandaag nog? Barber³⁾ wees erop, dat er een groeiende non-profit sector is. Daarnaast is er een groeiende overheids- en semi-overheidssector. Soms krijgt men de indruk, dat daarmee de industriële onderneming in een minderheidspositie terecht is gekomen, waardoor nu de maatstaven uit de andere sectoren thans aan de industriële sector gaan worden opgelegd. Wanneer men, om een ongelukkig voorbeeld te nemen, de bestaanszekerheid, de vrijheid in de arbeid en het comfort in de arbeid van het gemiddelde universiteitsstaflid zou gaan verheffen tot de norm, dan rijst inderdaad de vraag of in de fabriek nog wel „een boterham met tevredenheid” kan worden genuttigd. Toch krijgt men wel eens de indruk dat sommigen deze maatstaf zo ongeveer willen hanteren.

Het nieuwe „arbeiderisme”, waarbij de arbeider de onderdrukte minderheid schijnt te zijn geworden, zou men zo kunnen verklaren. Te onzent kan men verwijzen naar de reeds in het voorbij gaan geciteerde publikatie van A. de Swaan. In „Encounter”, nauwelijks een links-radikaal orgaan, kan men dezer dagen⁴⁾ lezen „... the nature of factory work is, frankly, hellish. No one would work in a factory if he could possibly get out of it”.

Maar zouden ze er allemaal uittrekken, dan was er geen welvaart, geen

²⁾ P. F. Drucker, *The New Society*, London 1953.

³⁾ R. J. Barber, *The American Corporation*, London 1970

⁴⁾ John Wain, *Swing high, swing low*, juli 1973, pag. 7.

produktiviteit, geen stijgende levensstandaard en geen expanderende economie. Een moderne economie is in de ogen van deze auteur, die men zeker tot de spraakmakende gemeente mag rekenen, per definitie een economie, die alleen maar kan blijven draaien, wanneer haar minst bevoorrechte burgers hun leven doorbrengen in een omgeving, waarin de meer bevoorrechten niet graag zelfs maar in de buurt komen.

Een onredelijke benadering die geen rekening houdt met de resultaten van sociaal onderzoek? Natuurlijk. Maar wel een benadering, waarmee men rekening zal moeten houden. Vele „critici” zijn bereid ongezien de arbeid in de fabriek te veroordelen, omdat zij maatstaven aanleggen, die zich daartoe nu eenmaal niet lenen. In deze sfeer past ook een ongenueanceerd gebruik van het conflictmodel, dat onze arbeidsverhoudingen nauwelijks ten goede kan komen.

Geldt het bovenstaande met name de kritiek op de verhoudingen binnen de onderneming, daarnaast is er de kritiek op het particuliere bedrijfsleven als machtscentrum, waarvan verondersteld wordt, dat het de nationale en internationale politiek in sterke mate beheerst. Noch de beweging voor ontwikkelingssamenwerking (voorbeeld de X-Y beweging) noch de anti-racistische actie's (voorbeeld de Wereldraad van Kerken) schijnen zich geheel los te kunnen maken van een houding, die in de particuliere onderneming als zodanig de oorsprong ziet van onderontwikkeling en rassendiscriminatie. Een citaat uit „Trouw” van 14 juli '73: „Zelf (aan het woord zijn twee redacteurs van de „Hongerkrant”) hebben we de laatste jaren een ontwikkeling doorgemaakt van „hoe is het mogelijk dat zo iets kan gebeuren” naar een analyse van het economische (lees kapitalistische) stelsel waarin wij leven. Steeds hebben we geprobeerd uit te leggen, wat de relatie is tussen armoede en verkeerde ontwikkeling daar en wat je hier kunt zien. Meer en meer is het accent komen te liggen op wat groepen in Nederland kunnen doen, waarbij we ons tevens afvragen of dat wel de manier is. Het gaat niet om de tegenstelling tussen rijke en arme landen, maar om die tussen klassen onderling. Een arbeider in Nederland ondervindt namelijk dezelfde structurele problemen als een arbeider in de Derde Wereld. En hoe je het ook bekijkt: een arbeider is een arbeider”. Een standaardvoorbeeld hoe de frustratie over de hardheid van het probleem der ontwikkeling ertoe leidt, dat men een zondebok weet te vinden. Via een reuze zwaai kan men dan en passant aansluiting vinden bij het modieuze „arbeiderisme”.

Natuurlijk zou het onjuist zijn het Westers bedrijfsleven in de arme landen alleen maar als lelieblank, onschuldig en progressief voor te stellen. Natuurlijk zijn er ondernemingen die profiteren van de situatie in de arme landen en van de apartheidseconomie in Zuid-Afrika. Maar het is wat erg simpel om op Marxistisch voetspoor alle fouten in de schoenen van het particulier bedrijfsleven als zodanig te schuiven⁵). Toch schijnt juist deze simplificatie uiterst verleidelijk te zijn voor velen, die zich met deze problemen bezighouden.

⁵) Edna Bonacich, Theory of ethnic antagonism (Am. Journal of Sociology).

Mogelijke reacties

Het is niet zo eenvoudig adequate reacties te vinden op de te constateren toenemende vijandigheid. Een mogelijke reactie zou zijn het bagatelliseren van de aanvallen op het bedrijfsleven. Sommige van deze aanvallen lenen zich daartoe door hun onbeheerste overdrijving, gemakkelijk. Toch zal het geen verstandig beleid zijn. Het zou er immers op neer komen, dat men geen oog heeft op de reële en positief te waarderen bezorgdheid, die achter deze aanvallen schuilgaat. De samenleving, zo stelde ik eerder in dit artikel, kan met recht nieuwe eisen stellen aan de onderneming. Een rijke samenleving moet zelfs hoge eisen stellen, zowel aan de produktie zelf als aan de resultaten van het produktieproces.

Welke zijn die nieuwe en hogere eisen, die de samenleving mag stellen?

De functie van de onderneming omschrijft Kuin⁶⁾ als het „vindingrijk verzorgen en verbeteren van de maatschappelijke voortbrenging”. Haar eigen bijdrage is het „omzetten van de nieuw verworven kennis in produkten en diensten, die in concurrentie met anderen worden aangeboden aan kopers (bedrijven, kopers of overheidsorganen) en daarbij een prijs weten te bedingen die een overschot laat - bewijs, dat de „venture” economisch gesproken terecht is gedaan. Terecht stelt Kuin, dat deze functie essentieel is. Zodra de ruimte daartoe ontbreekt treedt stagnatie en verval in. Maar het is duidelijk, dat met behoud van die functie een zeer verschillende ondernemingsactiviteit denkbaar is. De nieuwe eisen, die men aan de onderneming mag stellen - of liever, de randvoorwaarden waarbinnen de onderneming haar taak te vervullen heeft - zou men onder een drietal hoofdjes kunnen brengen.

- 1 *Intern:* ruimte voor inspraak, ruimte voor zelfontplooiing van het individu.
- 2 *In de produktiesfeer:* gevoeligheid voor het milieu en belangstelling voor de kwaliteit van de arbeid.
- 3 *In de externe verhoudingen:* verantwoordelijkheid voor de samenleving als een geheel. Bereidheid tot samenspel met andere instanties, overheid, vakverenigingen.

Over elk van deze punten enkele opmerkingen, in de overtuiging, dat zij elders in dit nummer breedvoerig aan de orde komen.

1 Het is duidelijk, dat de aanklacht tegen een „helse sfeer” binnen de fabriek vooral, wanneer het een generaal verwijt betreft, komt uit de koker van mensen, die weinig binnen fabrieken komen, maar zich beperkt hebben tot een vluchtig bedrijfsbezoek. Maar daarmee is niet gezegd, dat werkinhoud, werkomstandigheden en werksfeer niet een voortdurende kritische evaluatie behoeven. In de Marxistische benadering neemt de arbeidsbeleving een centrale plaats in bij de menswording. Dit leidt m.i. tot overdreven verwachtingen t.a.v. de betekenis van de arbeid voor het individu. Wie als ideaal stelt, dat iedereen in zijn arbeid dezelfde bevrediging vindt als bijvoorbeeld John Wain in zijn schrijversactiviteiten, een componist, dirigent of hoogleraar, moet teleurgesteld zijn over de houding van onverschilligheid,

6) In: *Kritiek en tegenkritiek*, Uitgave Stichting Maatschappij en Onderneming, Den Haag, 1972.

waarmede vele arbeiders en beambten tegenover hun werkinhoud staan. Deze voorbeelden zijn eenvoudig niet te generaliseren. Maar ook een bescheidener verwachtingspatroon ten opzichte van de dagelijkse arbeid houdt in, dat ernaar wordt gestreefd geestdodende, domweg herhalende kortcyclische arbeid tot een minimum terug te brengen.

2 Het is op zich een goed teken, dat de club van Rome er kwam op initiatief van het bedrijfsleven. Men mag de vraag stellen, of in een staats-economie de individuele bedrijven dergelijke initiatieven zouden hebben genomen.

3 In een merkwaardig werkje daagt de reclameman Ferrie de ondernemingen uit zich te werpen op het veld van het welzijn. In zijn betoog zit veel dat mij wel aanspreekt. De groeiende vraag naar een op welzijn gerichte samenleving, die de bezetenheid van de materiële welvaart zou moeten verminderen behoeft zich niet tegen de particuliere onderneming te richten. Mits de onderneming de „markt voor welzijn” ontdekt, dat de onderneming de verandering in de behoeften van het publiek onderkent en erop reageert. Een korte termijn visie kan dan gemakkelijk leiden tot de hypocriete benadering van sommige oliemaatschappijen, die hun merk olie zonder afdoende bewijs pousseren als milieuschoon. Een langere termijn visie leidt ertoe, dat de onderneming ernst maakt met de overtuiging, dat ook zij er geen belang bij heeft, wanneer de vervuiling nog grotere proporties aanneemt, de uitputting van onvervangbare grondstoffen doorgaat enzovoort. Ook hiervan zijn voorbeelden voorhanden.

Daarbij is het goed te luisteren naar de waarschuwing van Henri Ford II, die erop wijst, dat het bedrijfsleven nu eenmaal een bepaalde specialiteit heeft, waar het beter niet buiten kan treden: to the extent that the problems of society can be solved by providing more and better jobs, higher incomes for more people and a larger supply of goods and services, the problems can best be solved by relying heavily on business.